

Az erdélyi reneszánsz saroktornyos várkastélyok fejlődése

A radnóti kastély bemutatása

Gyetvay Enikő

TDK dolgozat, 2013

A dolgozatomban az erdélyi reneszánsz saroktornyos várkastélyok jelenségét vizsgálom. A típus kialakulásának, fejlődésének megértéséhez a 16-18. századi társadalmi, hatalmi helyzetet, a külföldi előképeket és elméleti munkákat szükséges megismerni. Az így nyert ismeretek gyakorlati megvalósulását a radnóti kastély bemutatásával szemléltetem.

Erdély építészettörténeti kutatások szempontjából jelentős, mivel rengeteg emlék maradt meg érintetlenül, és árulkodik építetetői gondolkodásáról, az adott időszak felfogásáról, változásairól. A korszak és helyszín két neves kutatója, akiknek munkáira főként támaszkodom, Balogh Jolán és Kovács András. Utóbbi kimondottan a társadalmi változások és hatalmi erőviszonyok összefüggésében ír az épülettípusról.

Vizsgálom Erdély történetét az Erdélyi Fejedelemség létrejöttétől a Rákóczi-szabadságharc bukásáig, különös tekintettel a főúri-vezetőréteg oszmán, majd Habsburg vezetőkkel való viszonyára.

A 15-16. századi itáliai traktátusok városépítésre, erődítésekre vonatkozó részei is elemei a kutatásnak.

A típus fejlődéstörténetének általános leírása után Radnót kastélyának különböző építési periódusait, birtokosait, használatát vizsgálom meglévő leírások, tervek alapján.

A vizsgálat eredményeképp talán bepillantást nyerhetünk a viszonylag független erdélyi főúri réteg reneszánsz életmódjának, térhasználatának alakulásába, fejlődésébe.

Hazánk mindig is az európai csatározások egyik ütközőpontja volt. A tatárjárást megelőzően csak a király építtethetett kővárakat, ezek elsősorban az ország nyugati határát erősítették meg. A tatárjárás¹ tapasztalatai azonban megmutatták, hogy csak erős kővárakkal lehet ellenállni a támadásoknak, így IV. Béla² engedélyt adott a főuraknak várak építésére, sőt, különböző kedvezményekkel³ támogatta is őket.

Az oszmán támadás elleni védekezésként kezdték kiépíteni Luxemburgi Zsigmond⁴ szorgalmazására 15. században a végvárak sorát Erdély déli határa és az Adriai-tenger között. A hódoltság idejére ezek az erősségek erősen leromlottak. Az 1550-es évek közepétől olasz hadmérnökök érkeztek Erdélybe a várak megerősítésére, és újak építésére. Így épült ki egy új, modern erődítésrendszer olasz-bátyás rendszer szerint. Működésük hatására a 16. század második felére a hazai reneszánsz is átalakult, tovább fejlődött. Ráadásul „az architectura militaris hatása kiterjedt az architectura civilisre, a kastélyok, lakópaloták építésére”⁵.

Ezek a kastélyok a mindenkori fejedelmi tanács magnificus rendű tagjainak (mintegy 20 család) reprezentatív és erődített lakóhelyei, a legnagyobb birtok vagy birtokok központjai, melyeknek változatos – védelmi, lakó, reprezentatív és gazdasági – funkciókat kellett kielégíteniük.⁶

1, 1241-1242

2, 1206-1270, Magyarország uralkodója (1235-1270)

3, többek között birtokadományok, városi rangok adományozása

4, 1368-1437, magyar (1387-1437), német és cseh király, német-római császár

5, Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink, 57.o.

6, Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben

Az újonnan meghonosodott kastélytípus négyszög alakú lakópalotából és négyszögletes sarokbástyákból van egybeszerkesztve. A bástyák a főépület sarkaihoz csatlakoznak, és ék alakban nyúlnak előre, tehát alaprajzuk hasonló a külső erődítésövezet olasz-bástyáihoz. Az egykori történeti Magyarországon kívül a típusnak kevés példáját találjuk. Ezen belül is Erdélyben vannak a legnagyobb számban. Virágkorukat a 17. század első felében élték, mivel ebben a békésebb időszakban anyagilag is kedvezőbb helyzetben voltak az építtetők. A típus utolsó monumentális emléke a radnóti várkastély, melyen több fejedelem itáliai építészének keze nyomát láthatjuk.⁷

7, Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink

Kutatástörténet

A századforduló előtt a művészettörténeti kutatások megalégszenek a középkor és az azt megelőző korok vizsgálatával. H. Takács Marianna⁸ idézi Garas Klárát⁹: „Minden középkori töredéket, téglácskát, gótikus faragványt, falképmaradványt, vármotot vagy falusi harangot gondosan feljegyeztek. A XVI. századnál későbbi alkotásokat azonban mint műbeccsel nem bírós így nem műrégészeti emlékeket, figyelmen kívül hagyták, vagy legfeljebb (...) futólag említették.”.

Fordulópontot jelent a századforduló idején, 1900-ban megjelent Divald Kornél első, a reneszánszsal foglalkozó dolgozata, A felső-magyarországi renaissance építészet. Ebben, és további műveiben már lefekteti az alapjait a magyarországi reneszánsz stílussal kapcsolatos elméletnek, ám vizsgálatai alapvetően a felvidéki pártázatos reneszánszra irányulnak. Ettől függetlenül leírja, hogy a stílus jellemzően a világi építészetben jelenik meg, hogy elterjedése összefügg a reformáció elterjedésével, és hogy Magyarországon a protestáns középnemességnél és az osztrák uralkodóháznak ellenálló nemzeti erőknél találta meg legerősebb pártfogóit. Az erdélyi emlékeket viszont csak akkor említi, ha azok kapcsolódnak a felvidéki pártázatos reneszánszhoz.

Lechner Jenő vizsgálatának tárgya alapvetően szintén a felvidéki pártázatos reneszánsz, ám ő már távolabbi összefüggésekre mutat rá. A felső-magyarországi várkastélyok elrendezését a római négysaroktornyos castrumokból származtatja, illetve párhuzamot von a magyarországi kastélyépítészet és az olasz kastélyok alaprajzi felépítése között, valamint felhívja a figyelmet arra, hogy az oszmán birodalom által fenyegetett vidékeken került először sor a várak átalakítására, és ezt olasz hadmérnökök végezték.

Az első átfogó, a magyarországi reneszánszsal foglalkozó művek sora Balogh Jolánnak köszönhető, aki a fennmaradt emlékek, források és levéltári kutatások összevetésével alkotta meg tanulmányait, amelyek mai napig alapját adják a magyar reneszánsz-kutatásnak.

H. Takács Marianna is a fenti kutatásokra hivatkozik a magyarországi udvarházakat és várkastélyokat rendszerező művében, melyben az épülettípusok kialakulása és definiálása mellett Erdély építészetét is vizsgálja a fennmaradt emlékek bemutatásával.

B. Nagy Margit tanulmányaiban a levéltári anyagokra és terepbejárásokra támaszkodva vetette össze a fennmaradt emlékekkel az írásos forrásokat, továbbá az erdélyi udvarházakat kutatta, és jelentős emlékeket tárt fel.

A legjelentősebb kortárs erdélyi reneszánsz kutató Kovács András. 1990 óta kiemelt szerepet játszik az erdélyi magyar műemlékek megmentési törekvéseiben. Számptalan emlékek restaurálási tervét készítette elő levéltári és falkutatási tanulmányaival, körülbelül 130 erdélyi település településtörténeti és műemléki felmérésében vett részt, és publikációi mind a korszak, mind az egyes emlékek alapos megismerésében nélkülözhetetlenek.

8, Magyarországi udvarházak és kastélyok – (XVI – XVII. század) című művében

9, magyar művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója 1964 és 1984 között, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

A radnóti várkastélyt, mint dolgozatomban altémáját a fent bemutatott kutatók hol csak példaként, hol egy egész tanulmány témájaként említik, így erről is bőséges ismeretanyag áll rendelkezésre.

A kutatás forrásai

Mint fentebb olvasható, a korszakról több kutató is publikált már, és ezek a művek külön-külön is összefoglaló képet adnak, együttes vizsgálatuk pedig tovább árnyalja, pontosítja az ismereteinket.

Egy-egy konkrét kastély esetében szöveges és képi forrásokra támaszkodhatunk, és szerencsés esetben vizsgálatunk tárgya is áll még, bár ezeket a „személyes” tapasztalatokat mindig fenntartással kell kezelnünk, míg megpróbáljuk felfejteni a történelem során egymásra rakódott rétegeket.

Az írott források lehetnek levéltári anyagok – építési iratok, szerződések, számlák, költség és anyagjegyzékek -, különböző leltárok és összeírások, melyekből a birtok, a helyiségek használatára, esetleg a bútorzatra derülhet fény¹⁰.

Radnót esetében ezeket a forrásokat Kovács András¹¹ sorolja fel: különböző levelezések, köztük Bethlen Gáboréi, illetve leltárok:

- Inventarium Radnothiense (1684. jan. 19-30.)
- A radnóti kastélynak descriptiója (1713)
- Urbarium sive conscriptio fiscalis dominii Radnóth (1722)
- A radnóti kastély leírása (1758. május 9)

A képi források lehetnek tervek, térképek, rajzok, metszetek, fotók.

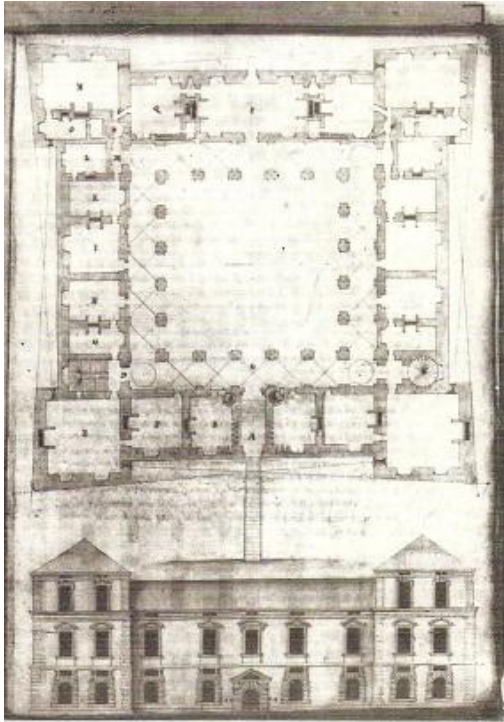
Az erdélyi reneszánszsal kapcsolatos kutatásoknál a leggazdagabb tervanyagot az itáliai traktátusok (1. kép) jelentik. Ezek a várkastély-típus eredetét szemléltetik, és ezekhez viszonyítva látható, hogy az erdélyi kastélyok hova fejlődtek a helyi természeti, politikai, életmódbeli viszonyoknak megfelelően.

A radnóti kastély esetében csak leírásokból sejthetjük, hogy milyen volt a kastély véglegesnek mondható állapota a 17. század végén, a publikált tervek sajnos csak a 19-20. századi átalakítások utáni állapotot rögzítik (2. kép).

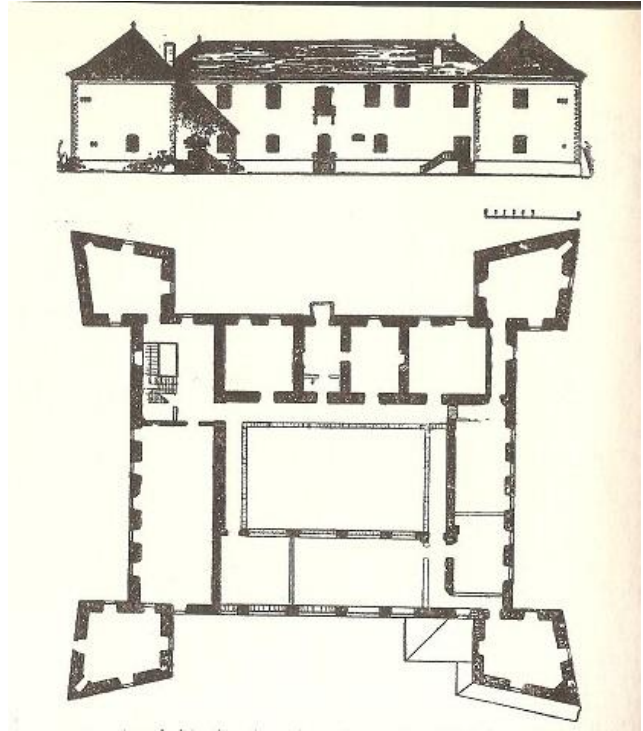
A történeti térképek közül általában a katonai felmérések állnak rendelkezésünkre. Radnót esetében a 3. katonai felmérést (Erdélyben 1869-1873) tudtam felhasználni. Ezen tisztán kirajzolódik a szabályos négysaroktornyos kastély kontúrja. Látható az eredeti bejáratához vezető bekötőút a Maros felőli oldalon, számos gazdasági épület, és az egykori díszkert (3. kép).

10, B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben – Művészettörténeti tanulmányok

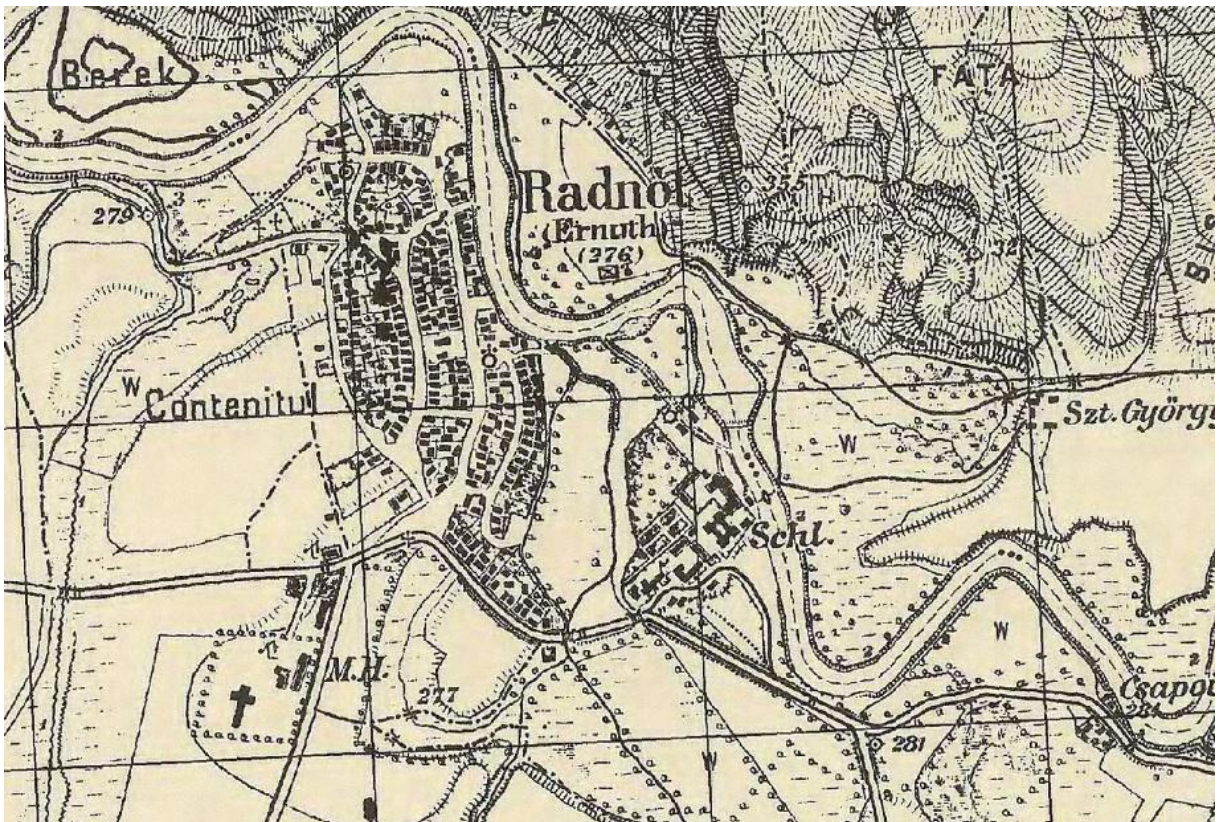
11, Kovács András: A radnóti várkastély

1. kép: Sebastiano Serlio: Tervrajz kastélyhoz, 1550-54 körül.

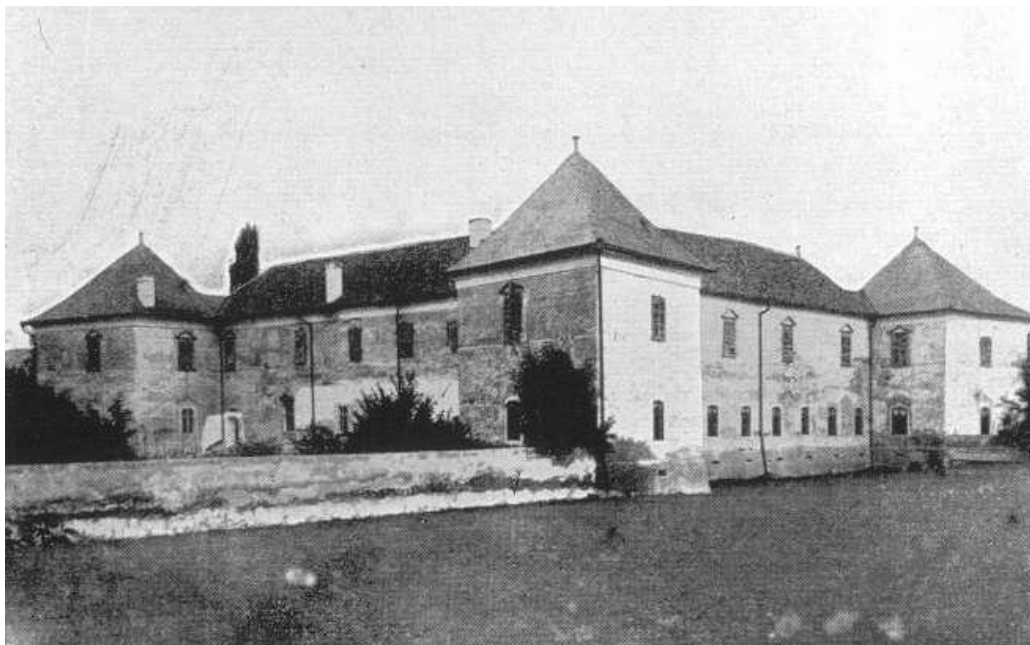
2. kép: A radnóti kastély alaprajza és Maros felőli homlokzata

3. kép: Radnót és a kastély ábrázolása a 3. katonai felmérésen

Az archív fényképek általában szintén nem az eredeti állapotot tükrözik, hiszen a kastélyok megépülése után néhány száz évvel készültek. Ám mivel az épületek állagromlása folyamatos és jelentős, mégis igen nagy a jelentőségük (4. és 5. kép).

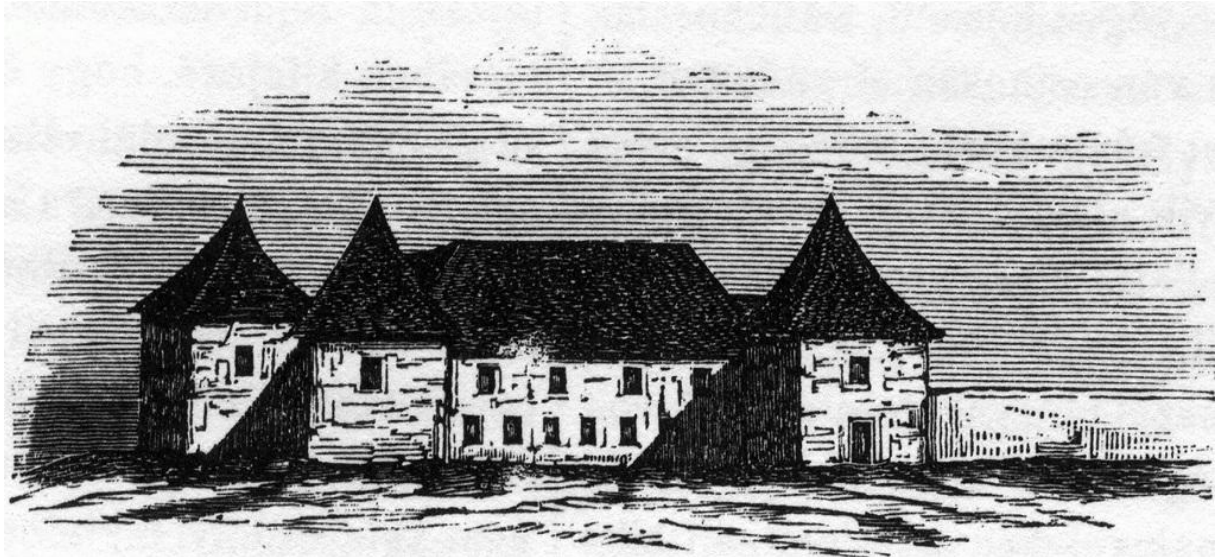
Valamivel korábbi állapotot mutatnak be az egykori útleírásokba, település-összeírásokba készült metszetek (6. és 7. kép)

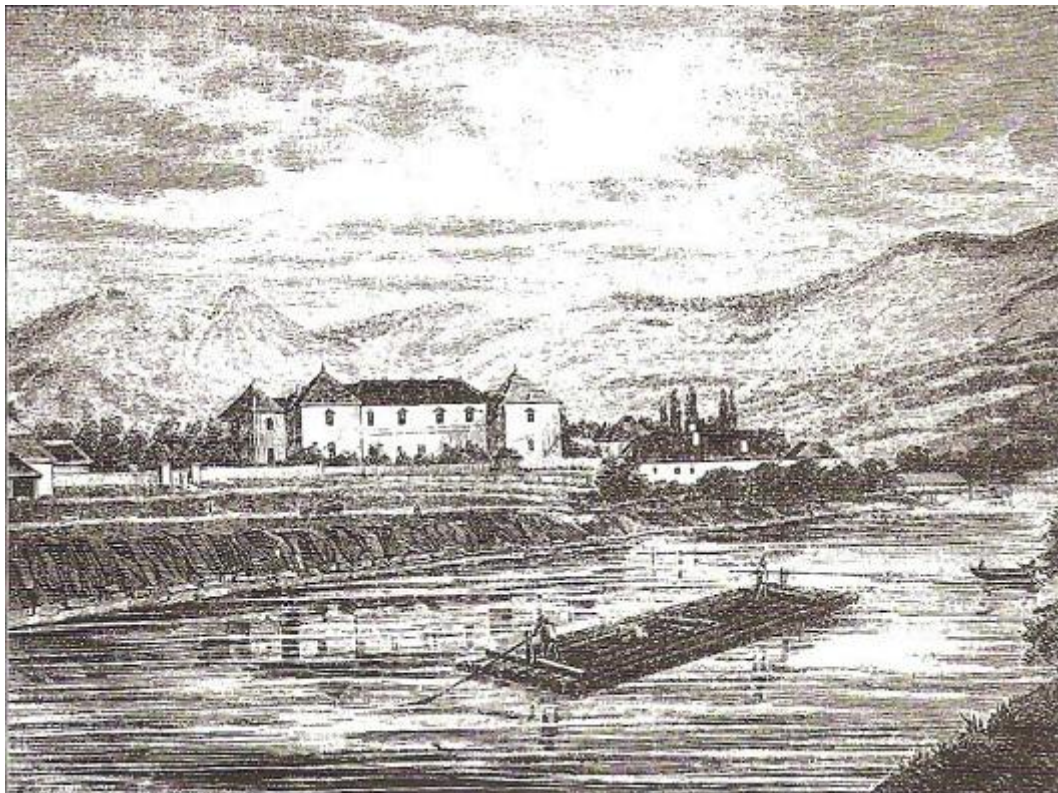
4. kép: Radnót. Archív fotó a déli bástya felől

5. kép: Radnót. Archív fotó az északnyugati homlokzatról

6. kép: Radnót. A kastély ábrázolása metszeten

7. kép: Radnót. A kastély távlati képe 1872 előtt

Erdély történelme

A terület történelmét azért kell megismernünk, mert a kül- és belpolitikai helyzet, illetve a reformáció és katolicizmus viszonya egyaránt hatással volt a reneszánsz eszmék terjedésére, valamint a várkastélyok típusának kialakulására, letisztulására. Az alábbiakban csupán a tanulmány témájához szorosan kapcsolódó időszakot, a mohácsi csatavesztéstől a Rákóczi-szabadságharc bukásáig terjedő közel két évszázadot emelem ki.

Erdély 1003-ban vált a Magyar Királyság részévé. Az országrészt a király helytartója, az erdélyi vajda irányította.

Az Erdélyi Fejedelemség a mohácsi csatavesztést (1526) követő kettős királyválasztás következményeként jött létre. Megszervezésében nagy szerepet játszott Fráter György¹² pálos rendi szerzetes. Az Oszmán Birodalom¹³ által támogatott keleti magyar királyságból alakult ki, amikor II. János (1541-1571) lemondott a királyi címről, így ő lett az első erdélyi fejedelem János Zsigmond néven (1571).

Az Erdélyi Fejedelemség fennállása jelentős részében az Oszmán Birodalom vazallusa volt. Uralkodót az erdélyi országgyűlés választotta, de hatalmi jelvényeit eredetileg a szultántól kapta, évi adó fizetésére volt köteles, valamint kül- és hadügyeiben is a szultánnak volt alávetve. Az Oszmán Birodalomtól való függetlenséget csak a legerősebb fejedelmek alatt sikerült biztosítani.

Ez az időszak a reformáció elterjedésének időszaka. A főnemesi párttal harcban álló köznemesi párt kezében ideológiai fegyverré vált az új vallás, és számos familiáris kötöttség felbomlását segítette elő.

A három részre szakadt ország másik két területén ilyen fokú magyar autonómia nem jöhetett létre. A középső rész török megszállás alá került, itt az önálló politikai, társadalmi és művészi élet teljesen megszűnt. A Habsburgok által birtokolt nyugati rész politikailag osztrák, művészetiileg olasz, és német befolyás alá került.

A 17. század első fele az Erdélyi Fejedelemség virágkora volt. Bethlen Gábor¹⁴ fejedelem gyulafehérvári udvarában a tudományok és művészetek bőkezű támogatásra találtak. Bethlen Gábor a protestáns uralkodók oldalán sikeresen avatkozott be a harmincéves háborúba, aminek következtében az Erdélyi Fejedelemség nagyhatalmi rangra emelkedett Európában. A két nagy erdélyi főúri család, a Báthoriak és a Rákócziak több kiemelkedő erdélyi fejedelmet is adtak¹⁵.

12, más néven Martinuzzi György, 1482-1551

13, Az 1526-os mohácsi csatavesztést követően a birodalom legészakibb tartományaként Magyarország nagy részét bekebelezte, és százötven évre uralma alá hajtotta. Ezt követően gazdag politikai, kulturális és tudományos kapcsolatrendszer jött létre a két ország között.

14, 1580-1629, Erdély fejedelme (1613-1629), Magyarország fejedelme, majd választott királya (1620-1620)

15, Báthoryak: A Báthory család a sváb származású Gutkeled nemzetségből ered. A család három ágra vált, a somlyai, ecsedi és szaniszlófi ágra. A somlyai ág adta az erdélyi fejedelmeket.

Rákócziak: A Rákóczi család régi köznémes család, amely országos jelentőségre csak a 16. század második felében kezdett emelkedni.

Az 1699-ben kötött osztrák-török karlócai béke értelmében Erdélyt visszacsatolták a Habsburg uralom alatt álló Magyarországhoz, de közigazgatásilag különállt az ország többi részétől, mert a Bécs által kinevezett kormányzó irányította.

1704-ben az erdélyi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc¹⁶ személyében ismét fejedelmet választott. A Rákóczi-szabadságharc bukása után állandósult a Habsburg uralom. Erdély megőrizte területi különállását, az erdélyi magyar nemesség jelentős autonómiát élvezett.¹⁷

16, 1676-1735, Erdélyben fejedelemmé választották

17, Erdély története internetes forrás alapján

A reneszánsz megjelenése Erdélyben

A Fejedelemség megalakulását megelőző csatározásokkal teli időszak után szükségessé vált várak és végvárak megerősítése, újjáépítése¹⁸. Ekkor kezdődik az olasz építészeti megoldások elterjedése azoknak az olasz hadmérnököknek a közvetítésével, akik a váradi béke (1538) megkötése után jelentek meg az ország katonai építkezésein¹⁹. A korabeli, a tüzérség elterjedése következtében megújuló várépítészetben használt erődítések szabályos mértani idomokat körvonalazó, a reneszánsz esztétikai törekvéseivel egyező alaprajzokkal hívták fel magukra a figyelmet, és váltak a kastélyépítészet kedvelt előképeivé. Akárcsak a várak, a kastélyok és udvarházak formáit is az olasz eredetű építészeti traktátusok, kézikönyvek által közvetített, akkor már Európa-szerte elterjedt alaprajzok befolyásolták.

Az alábbiakban lássunk néhány neves építész, akik az erődítések megújulásában²⁰, illetve az egész-európai építészetet meghatározó traktátusok létrehozásában játszottak szerepet. Antonio Averlino Filarete (1400-1469) a városerődítés ideális felépítésével foglalkozik. Elképzeléseit legjobban a Sforzinda²¹ terve tükrözi. Ez nyolcszög alaprajzú város, kettős védőövel, s a falkiszögellések csúcsaira ágyútoronyokat tervez, melyek oldalazásra²² alkalmasok.

Leon Battista Alberti (1401-1472) katonai művében (*De re aedificatoria*) foglalkozik erődítéssel. Ő az erődítmény sarkaira olyan bástyákat helyez, melyeket nevezhetünk a fülesbástyák előképeinek.

Francesco di Giovanni (1428-1459) a 15. század második felének tipikus képviselője. A négyszögletes erődítmények nagy kedvelője.

Francesco di Giorgio Martini (1439-1501) az első olyan katonai tervező, aki a gyakorlatban is valósított meg egységes rendszereket. Megoldásai a kor színvonalán kihasználták a tüzérség alkalmazásában rejlő minden lehetőséget. Munkássága alapozza meg a bástyák fejlesztését. A bástyás erődítésekén túl a négysarokbástyás várkastélyok ötlete is nála merült fel. Villa bastionata tervében egy hosszúnégyszögű tömböt sarkain egy-egy bástyával, a bástyák között oszlopos loggiával rajzol fel (8. kép).

18, a török harcok és belső ellenségeskedések, portyázó hordák miatt

19, írásos emlékek alapján: Domenico da Bologna, Petrus Italus és Simone Genga. H. Takács: Magyarországi udvarházak és kastélyok – (XVI – XVII. század) alapján

20, Winkler Gusztáv: Reneszánsz erődépítészet Magyarországon – Mérnöki szemmel alapján

21, Filarete mecénása, Francesco Sforza tiszteletére nevezte így ideálvárosát

22, két bástya/ágyútorony közötti falszakasz védelme – oldal irányba is tud róla lőni a tüzérség

A tüzérség fokozatos erősödésére találunk választ a továbbiakban Giovan Francesco Azzolino, Donato d'Angelo Bramante, Baccio Pontenelli és Leonardo da Vinci terveiben. A kiforrott bástyás rendszer létrejött, melyet aztán Erdélybe is „importáltak” az érkező hadmérnökök, a Sangallo család tagjaihoz köthetők – id. Antonio Sangallo, valamint Gian Battista da Sangallo az óolasz²³ bástyás rendszer megalkotói. A 16. század vívmánya az újolasz²⁴ rendszer.

A meghatározó traktátusok a következők: a már említett Martinié a *Trattato di Architettura civile e militare*. A fent említett újításain kívül fontos eleme még a traktátusnak az emberi arány alkalmazása az építészetben, így a hadi építészetben is, valamint az általa kidolgozott centrális-radiális séma jelentősége is vitathatatlan.²⁵

Sebastiano Serlio (1475-1554) traktátusából, a Vitruviuson alapuló 10 könyvből a 4. könyv tett szert egyetemes jelentőségre, melynek címe az egész mű rövid kivonatát adja: „Az építészet általános szabályai, a bolognai Sebastiano Serliótól, az épületek ötféle módjáról, úgymint a toszkánról, a dórról, az iónról, a korinthusiról és a kompozitról, antik példákkal, amelyek jórészt összhangban állnak Vitruvius tanításaival”.²⁶

Traktátusában kiforrott sarokbástyás várkastély alaprajzokat is bemutat a hozzájuk tartozó homlokzatokkal, ám ezek elütnek az erdélyi változatoktól, mivel olasz palotahomlokzatokat jelenít meg (9. kép).

Giacomo Barozzi da Vignola (1507-1573) traktátusában²⁷ szintén az öt oszloprendről írt. Teóriájának alapelve a világos, „jól érthető építészet”, amely mindenekfelett matematikára alapozott építészetet jelent. Így az oszloprendek arányaira is matematikai összefüggéseket állapít meg. Másik fontos alapelve a megfeleltetés az építészeti és zenei harmóniák között.²⁸ Tőle is maradtak ránk várkastély tervek, sőt, megépült kastély is. Norcia vára (10. kép) puritán homlokzatával és hangsúlyos övpárkányával a hazai változatokat idézi. A piacenzai Farnese-kastély terve pedig a típus egyik legkiforrottabb alaprajzát mutatja (11. kép).

23, : „...a falakkal azonos magasságú bástyákat a tüzérség hatásos lőtávolságának megfelelően építik. Az oldalazó tüzérség (...) esetenként fül mögé rejtett. (...) a védművek magasak, ezáltal a védők ágyú megtehető védelmet élveznek.” – Winkler Gusztáv: *Reneszánsz erődépítészet Magyarországon*

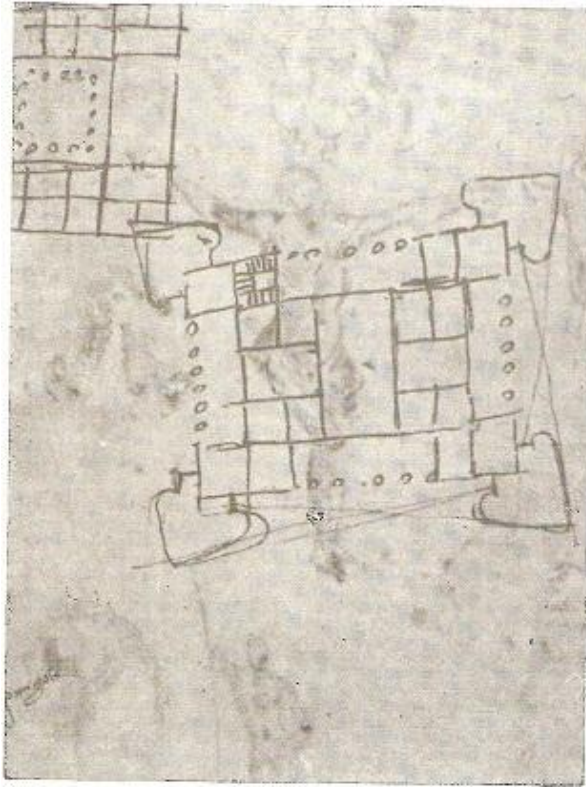
24, a legfőbb különbség az óolasz rendszerhez képest, hogy itt a bástyák már minden esetben fülesbástyák, illetve a bástyák homlokfalain már nem építhetők ágyúállások

25, Hajnóczy Gábor: *Vitruvius öröksége – Tanulmányok a „De architettura” utóéletéről a XV. és XVI. században*

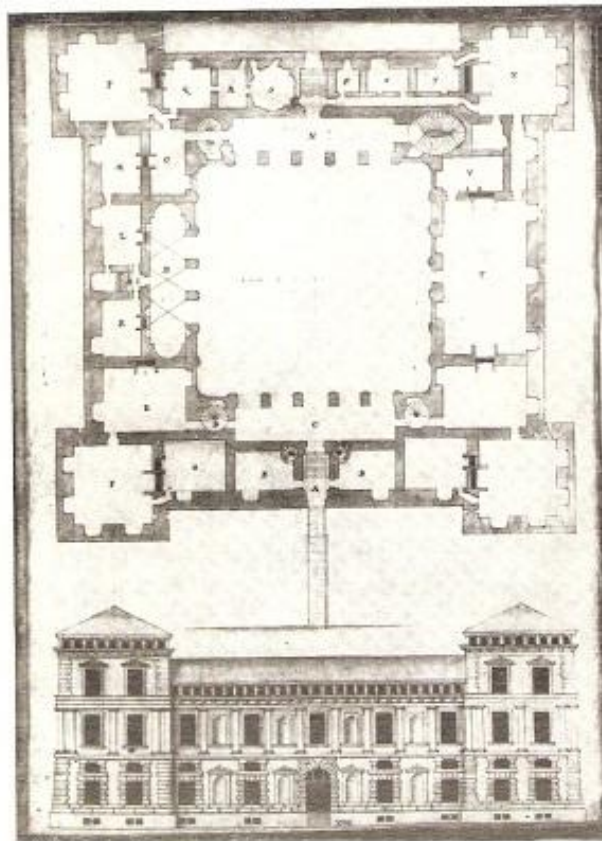
26, *Regole generali di Architettura di Sebastiano Serlio Bolognese sopra le cinque maniere de gli edifici, cioe thoscano, dorico, ionico, corinthio, e composito, con gli esempi de l'antiquita, che per maggior parte concordano con la dottrina di Vitruvio* - Szentkirályi Zoltán: *Elmélet és gyakorlat a 16. századi itáliai építészetben*

27, *Regole delli cinque ordini d'architettura* (1562)

28, Hajnóczy Gábor: *Vitruvius öröksége – Tanulmányok a „De architettura” utóéletéről a XV. és XVI. században*

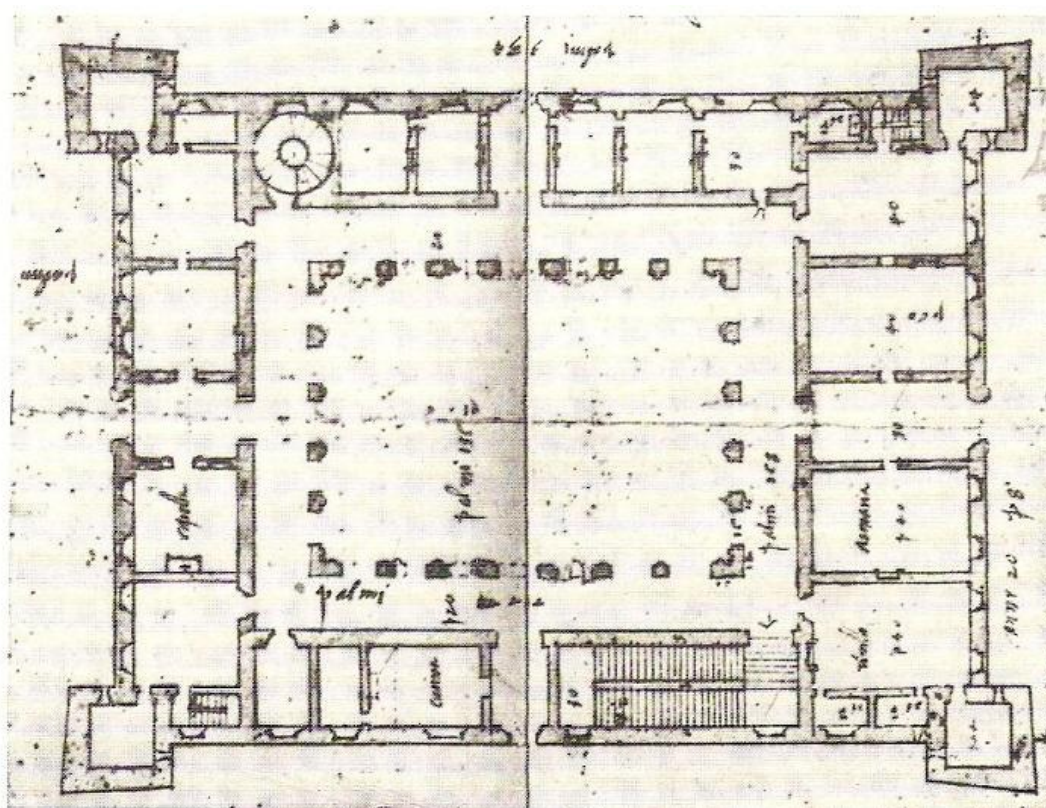
8. kép: Francesco di Giorgio Martini: 15. század végi vázlat

9. kép: Sebastiano Serlio: Tervrajz várkastélyhoz. 1550-1554 körül

10. kép: Giacomo Vignola: Norcia vára. 1554.

11. kép: Giacomo Vignola: Tervrajz a piacentzai Farnese-kastélyhoz. 1651 előtt.

A váraktól a várkastélyig

A reneszánsz modorban átépített várak hatással voltak a fejedelmi tanácsot alkotó nemesek ízlésére is, így fokozatosan saját rezidenciájukat is ezeknek a képére formálták. Ezt a folyamatot B. Nagy Margit²⁹ és Kovács András³⁰ vonatkozó leírásai alapján foglalom össze.

A 16. század végén kezdődött a birtokközpontok átalakítása szabályos alaprajzú, négy saroktornyos reneszánsz kastéllá. A 16. század végére egészen sajátos ízt kap a stílus, ekkora alakul ki, és ver gyökeret a reneszánsz helyi zamatú, puritánabb változata.

A 17. század első felében a nagy, tisztán olaszos programot megvalósító építkezések Bethlen Gábor fejedelemhez és környezetéhez köthetőek. Ezeknek a munkáknak nagy része meglévő vidéki kastélyok felújításai, átalakításai. Típusteremtő példák a szamosújvári, alvinci és radnóti kastély.

A megvalósult kastélyok alaprajza jellemzően kétféle lehet: a kisebb épületek általában egy tömör épületként jelennek meg, ekkor a helyiségek elrendezése kétmenetes. A nagyobb együttesek négyszögletű belső udvart zárnak körbe, ezek többsége egymenetes. A kialakított saroktornyok formája is változatos: lehet négyszögletű, sokszögletű vagy kerek.

A homlokzatokon a leghangsúlyosabb elem a tornác. Az udvari frontokon már a 16. században megjelenik, és az idő előre haladtával mind gyakrabban kerülnek a külső homlokzatra is nyílt árkádok.

A fejedelmi építkezések jellemzője a pártázat, vagy a korabeli leírások szavaival: olaszfok³¹.

Az ekkori építkezések majd mindegyikén megjelenik, s kishajlásszögű, ónozott bádoggal fedett tető rejtőzik mögötte³². Ám ez a tetőmegoldás a helyi csapadék-viszonyokkal nem volt összeegyeztethető, így idővel ezek mindegyikét eltávolították, és magas zsindellyel fedett tető került a helyükre.

A homlokzati kőfaragásokon (kapu- és ablakkeretek, címerek, emléktáblák) végigkövethető a reneszánsz stílus változása, illetve beazonosíthatóak a kőfaragó műhelyek, iskolák.

29, B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták

30, Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben

31, Szalárdi János (1601-1666, egyéb tisztségei mellett I. Rákóczi György titkára (1639-1647)) leírása alapján, itt:

B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben

32, B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben

A várkastélyok kettős funkciójából eredően – gazdasági központ és védett otthon – nem csak egy épület a vizsgálatunk tárgya, hanem egy együttes. Ennek az együttesnek a része a védelmi rendszer: külső védőöv kevés nyílással, vizesárok és felvonóhíd. A kapu közvetlen közelében fegyveres őrség kapott helyet. Ám ezek a berendezések nem hadviselés céljából készültek - általában nem is kőből, jellemzően tapasztott sövényből -, hanem a korszakban tevékenykedő rabló hordák ellen, és inkább tekintélyt-parancsoló és riasztó funkciójuk volt. Erről tanúskodik az is, hogy mivel a 18. században ilyen fajta védelemre már nem volt igény, mikor a külső falak és bástyák pusztulásnak indultak, azt a tulajdonosok nem akadályozták meg, sőt esetenként bontással siettették a folyamatot.

A gazdasági szerep a telekbeosztásában jelenik meg. A kastélyt körülölelő területet kerítésekkel több udvarra osztották, ezek között voltak gazdasági udvarok, lakóudvarok és kertek.

A nemesek igényei változóban voltak, egyre inkább előtérbe került, hogy az otthonuk lakályos legyen. Megjelentek a reprezentatív helyiségsorok. A lakószobák általában az emeletre kerültek. Ugyanígy a nagyterem és az ebédlőpalota is az emeleten volt, és olykor egy teljes épületszárnyat is elfoglalt. A ház urának a szobája általában emellett kapott helyet, és ebből nyíltak a családtagok szobái. A kialakult saroktornyokban intimebb, boltozott centrális helyiségek voltak. Ezeknek a szobáknak az eleganciáját a boltozathoz csatlakozó igényesen faragott gyámkövek és zárókövek, a kandallók, a falra akasztott szőnyegek és kárpitok adták. A többi helyiségben írott mennyezetek³³, majd kazettás mennyezetek³⁴ voltak.

33, faragott gerendákra rögzített deszkák, melyek festetlenek, egy színnel festettek, vagy hímesek – Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok

34, festett kazettákkal vagy kazettánként változó virág és faragott gomb díszítéssel – Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok

RADNÓT

Birtoklástörténet³⁵

Radnót Maros megyében, a Marosvásárhelyre vezető országút mellett fekszik. A települést okleveleink először 1288-ban említik possessio Rennoth alakban, a Kökényes-Radnót nembeliek birtokaként.

1423-ban a kolozsmonostori konvent levéltárából tudjuk, hogy Bogáthy Imre a Radnót nevű birtokán levő malma vámjából minden tizedik köből gabonát átadta a faluban levő templom javára. Egy 1494-ben kötött egyezségben már nemesi kúriát marosi révvel, hajóval és malommal együtt említenek. Ez az udvarház a település szélén, a Maros partján, a későbbi kastély helyén állt. Egy 1553-as összeírásból megtudjuk, hogy Bogáthy János 2000 forintért zálogosította el az uradalmat anyjának, annak fejében, hogy Bánffy Magdolna asszony a kastélyt új erődítésekkel látta el, várnagyot és őrséget is tartott benne. 1554-ben már vissza is kapta a Bogáthy család a birtokot, de nem maradt náluk sokáig, mivel Báthori István 1575-ben elkobozta, miután Bogáthy Gáspár részt vett a Békés Gáspár-féle lázadásban³⁶.

Báthori az uradalmat 1575-ben Kendi Ferencnek³⁷ adományozta, majd 1594-ben Geszti Ferencnek és feleségének, Horváth Annának a tulajdonába került. Geszti halála után Anna asszony 1596-ban Kornis Gáspárhoz³⁸ ment feleségül. A következő tíz évben többször is gazdát cserélt a kastély, jellemzően a Bogáthyak és Kornisok birtokában volt, bár még Rákóczi Zsigmond³⁹ neve is szerepel a birtokosok között. A többszöri csere után egy lázadás eredményeképp végül újra a fejedelmi birtok lett.

Bethlen Gábor trónra kerülésével, 1614-ben a Kornisok visszakapták birtokaikat, de Radnót fejedelmi kézen maradt. 1617-ben adományozza kancellárjának, Péchi Simonnak⁴⁰, aki 1630-ban adja el 5000 forintért Kornis Zsigmondnak⁴¹.

Kornis Ferenctől⁴² 1649-ben II. Rákóczi György birtokába kerül az uradalom. Ő a következő évben Rákóczi Zsigmondnak⁴³ és Báthori Zsófiának⁴⁴ adományozza.

35, Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok

36, Békés Gáspárt (1520-1579) a Habsburg császár kívánta fejedelemmé választatni a török által támogatott Báthory Istvánnal szemben. Báthory megválasztása után trónkövetelőként lépett fel, de Kerelőszentpálon csatát vesztetett 1575-ben.

37, meghalt 1594-ben

38, neves katona és diplomata

39, 1544-1608, Erdély fejedelme (1607-1608)

40, 1570k-1640, kancelláriai titkár (1602), fejedelmi tanácsos (1614-1621), erdélyi kancellár

41, Kornis Gáspár fia, Erdély kormányzója (1713-1731)

42, Kolozs vármegye főispánja 1636-ban

43, 1622-1652, II. Rákóczi György öccse

44, 1629-1680, Báthory Gábor fejedelem húga, II. Rákóczi György felesége

A Rákócziak után az Apafiaké lett a birtok, majd az osztrák kincstár birtokába került. II. Rákóczi Ferenc⁴⁵ fegyverrel foglalta vissza, de a szabadságharc (1703-1711) bukása után újra a kincstárvá lett. Mária Terézia 1764-ben a bethleni gróf Bethlen családnak⁴⁶ adta el 360 000 forintért.

Bethlen Márk 1885-ben a küllői és teremi birtokkal együtt elveszített kártyán a kastélyt, ekkor gróf Haller Jenő⁴⁷ tulajdonába került. Tőle kapta meg az Erdélyi Római Katolikus Státus, akik gazdasági iskolát és mintagazdaságot alakítottak ki.

1948-ban államosították, de iskola maradt 2002-ig. A gyulafehérvári katolikus érsekség igényelte vissza az Erdélyi Római Katolikus Státus számára.

45, 1676-1735, Erdélyben fejedelemmé választották

46, A 12. században élt Lőrinc fia Bethlen, a Bethlenek és az Apafiak közös őse. A Bethlenek két ágra oszthatóak: az iktári és a bethleni Bethlen család. Ez az ág használta az ősi címet, melyen egy koronás kígyó található, szájában az országalmával.

47, nürnbergi eredetű család, bárói rangot 1699-ben, grófi rangot 1713-ban szereztek

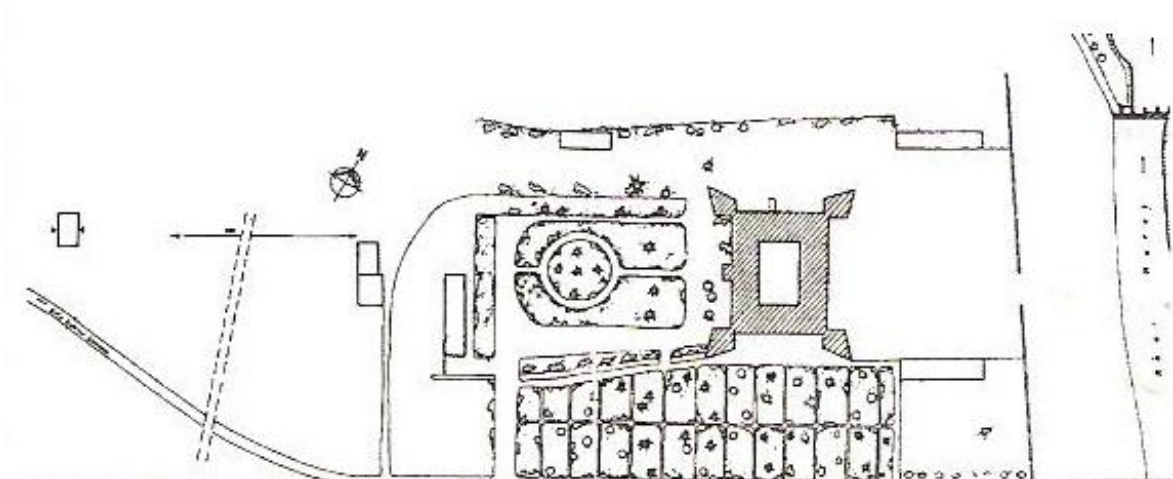
Építéstörténet és használat

„A négyszögletű, kisméretű zárt belső udvart kerítő épület négy sarkán négy szegletes sarokbástya. Az udvart egykor loggia díszítette. Az eredetileg feltehetően XVI. század eleji kastély egyes ajtókeretei és gyámkövei a korai cinquecento formáit mutatják. Az egyik faragott, guttás, egyszerű profilú ajtókereten a felirat alatt 1514-es évszám.

Újjáépíttette 1650 körül I. Rákóczi György. Építője a velencei Agostino Serena volt. Felirat a hátsó homlokzaton a kapu fölött:

GEOR[gius] RAKOCI D[ei] G[ratia] PRINC[eps]
TRAN[silvanie] P[rinceps] R[egni] H[ungariae]
DO[minus] S[icilorum] C[omes]
AVGVSTINVS
SERENA
ARCHITECTVS
VENETVS
OPERA
REGIT

1651. VI. 3-án írja II. Rákóczi György öccsének: > Az fundálót jó szűvel kiküldjük, noha bizony édes öcsém uram igen nagy szükségünk reá most, építtet itt is, Ujváratt is, nehezen lehetnek nála nélkül; mindazáltal, ha oly sietős kegyelmeteknek dolga, kimehet öt-hat napra. <⁴⁸

12. kép: Radnót. A kastély helyszínrajza

Mint láttuk, a radnóti birtokközpont négyszáz év alatt számos alkalommal cserélt gazdát. Ez idő alatt többször is fejedelmi kézen volt, illetve fejedelmi adományként került egy-egy új családhoz. Így természetes, hogy nem maradt ki a fejedelmi építkezések sorából, s ezért a kastély építéstörténetének megismerésével a gyakorlatban látjuk megvalósulni a fent leírt folyamatokat. Az építéstörténetet Kovács András foglalta össze az erdélyi reneszánsz építkezésekről szóló könyvében⁴⁹.

A már említett Maros-parti Bogáthy-udvarházat a 16. század közepén várszerű falak övezték, és állandó őrség védte, ennek megfelelően a korabeli források castrumnak⁵⁰ nevezik. Ez a valószínűleg pincével ellátott háromszatú udvarház a mai északkeleti szárnyba foglaltatott be. (13. kép)

Az 1575-ös tulajdonosváltást követően Kendi Ferenc terjesztette ki ezt a szárnyat, sőt, a mai északnyugati szárny területére is lakóépület vagy melléképületek kerültek (14. kép). Ő boltoztatta be az északkeleti szárny helyiségeit egységesen rozettás díszű zárókövekben összefutó, stukkóval hangsúlyozott élű, kannelúrás gyámkövekre támaszkodó igényesen szerkesztett boltozatokkal (15. kép).

Péchi Simon 1617 és 1621 közötti építkezéseit nem tudjuk elválasztani Bethlen Gábor 1626 és 1629 közötti építkezéseitől. Ekkor alakult ki az olaszos programot megvalósító négyszögű, kisméretű belső udvart körülzáró saroktoronyos, emeletes várkastély, Bethlen itáliai építésének, Giacomo Restinek köszönhetően (17 - 19. kép). A bástyák egy-egy szárnyfala az északkeleti és délnyugati homlokzatok meghosszabbításaként alakult ki, másik szárnyfaluk a szomszédos homlokzathoz van ragasztva⁵¹. Az északkeleti szárny emeletének középső és azzal szomszédos helyiségét, illetve a bástyákban kialakult helyiségeket beboltozták. A homlokzatot sárgán és vörösen festett pártázat zárta le, és minden bizonnyal a Szalárdi János által leírt⁵² rejtett csatornás, alacsony hajlású, ónozott bádoggal fedett tető „rejtőzött” mögötte⁵³. Az emelet szintjén – a bástyákon is! – a gyulafehérvári palota ablakaival egyező méretű, háromszög oromzatos keretek vannak (20. kép). Az építkezés nem fejeződött be Bethlen Gábor életében, tudható, hogy csak két bástya készült el, a maradék kettőt Kornis Zsigmond és Ferenc építtette.

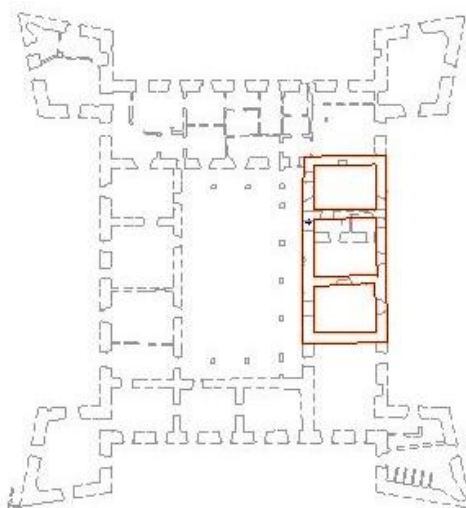
49, Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben

50, latin szó, eredeti jelentésében tábor, később vár értelemben használják

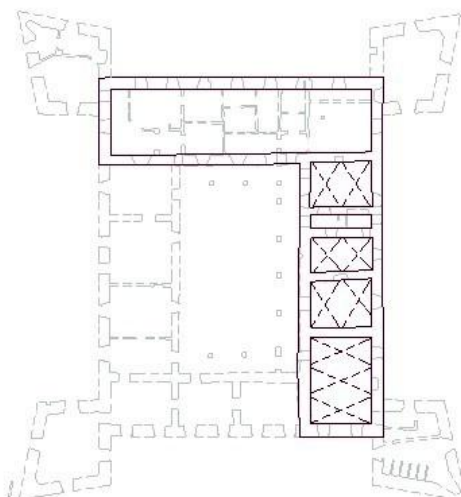
51, ez a fajta megoldás először Baldassare Peruzzi (1481-1536) itáliai építésznél jelenik meg, különlegessége abban áll, hogy nem az általánosabban elterjedt villa bastionata típus

52, itt: B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben

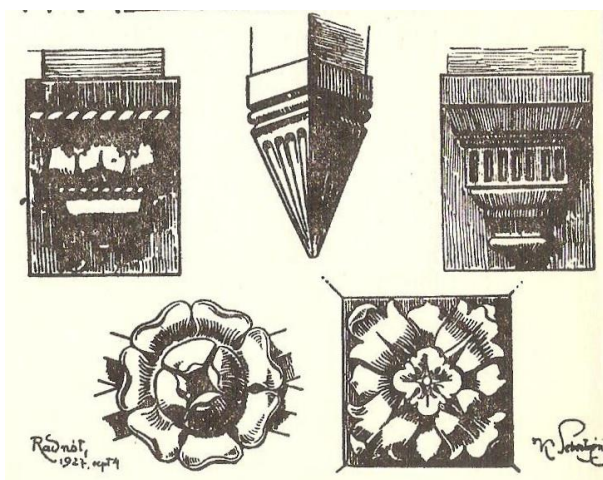
53, Ez a fajta tetőszerkezet a Bethlen-féle építkezéseken általános volt, ám Rákóczi fejedelem idején rendre átalakították őket magasabb, zsindegyel fedett tetőre. Itt is így történt. A mai, alacsonyabb hajlású tető pedig 1802 után került az épületre. Ugyanis ebben az évben a kastély egyik számtartója rálőtt a kéményen kelepelő golyóra, amitől a tetőzet kigyuladt. – Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok

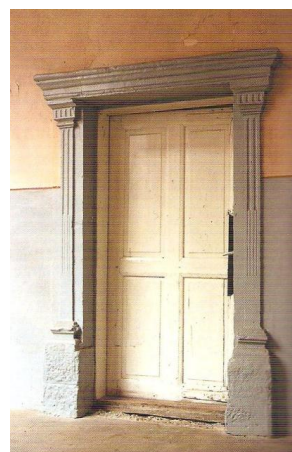
13. kép: A Bogáthy-féle háromosztatú udvarház feltételezett elhelyezkedése a kastély alaprajzában

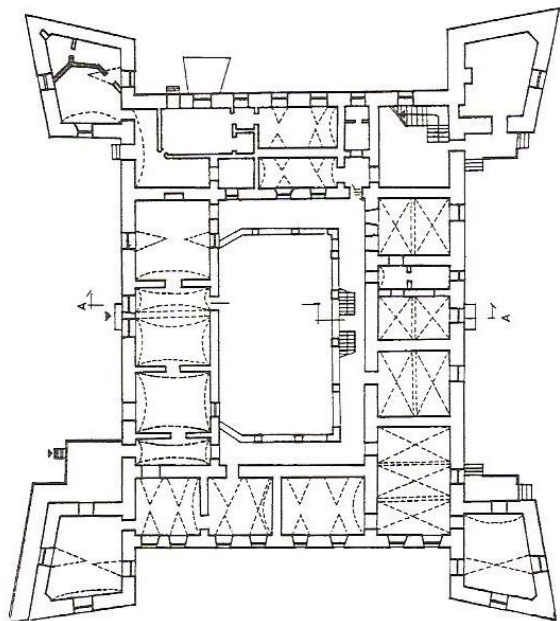
14. kép: A Kendi-féle építkezések

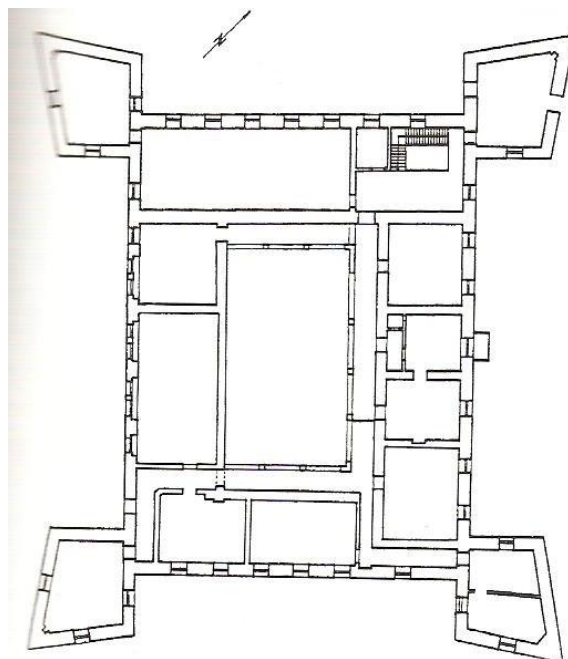
15. kép: Gyámkövek és zárókövek a Kendi Ferenc-féle építkezésből

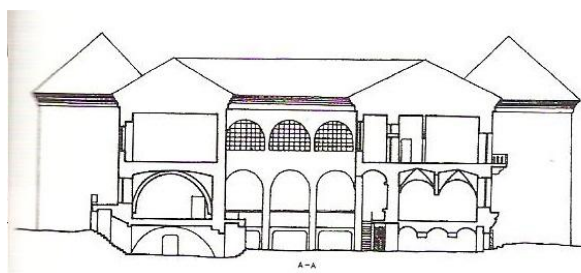
16. kép: Ajtókeret a Kendi-féle építkezésből

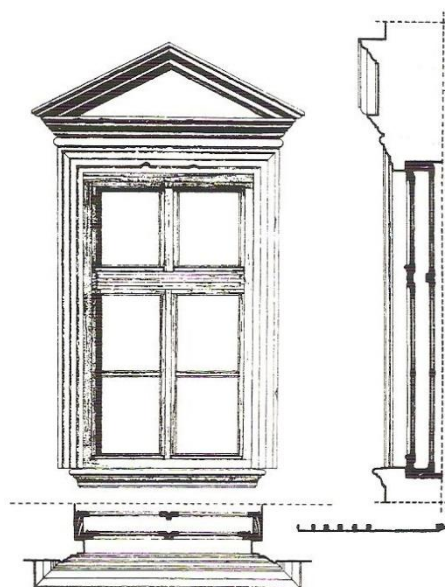
17. kép: Radnót. Földszinti alaprajz.

18. kép: Radnót. Emeleti alaprajz

19. kép: Radnót. Metszet.

20. kép: Oromzatos ablak, gyulafehérvári mintára

Miután így elkészült az olaszos saroktoronyos várkastély, 20 év szünet következett építésében. A II. Rákóczi Györgyhez kapcsolható építkezések (1649-től) már a védelmi funkció háttérbe szorulásáról, a kényelem és reprezentációs igények előtérbe kerüléséről tanúskodnak. Ekkor készülhetett el a délnyugati szárny emeletén a három-három félköríves nyílással megvilágított hatalmas loggia a fejedelem és a fejedelemasszony lakosztályának előtereként. Ez a megoldás szintén az egyre inkább teret nyerő reneszánsz szellemről tesz bizonyosságot, hiszen korábban a nagyterem vagy palota töltötte be ezt a funkciót. A loggiára a középtengelyéből kiinduló, a két déli szárny találkozásához vezető díszlépcsőn át lehetett feljutni. A délkeleti szárny emeletén volt a nagy és kisebb előtér, az északkeletiben az audienciás ház. Ugyanebben a szárnyban a kapu tengelyében volt a Maros felé zárterkélyvel bővített fejedelmi lakosztály, emellett pedig a fejedelemasszony lakosztálya, akinek a hálószobája az északi toronyba került, illetve az északnyugati szárnyban a komornái kaptak helyet. Ezeket a helyiségeket az ebben a szárnyban elhelyezkedő valószínűleg Bethlen-kori lépcsőn át is meg lehetett közelíteni. Az udvart ma három oldalról (az északnyugati, északkeleti és délkeleti oldalról) 19-20. századi árkaodos folyosó veszi körbe (21. kép). A főbejárat az északkeleti szárny középtengelyének pinceszintjén van. A félkörívesen záródó kapunyílás négyszögletes mélyített tükörbe íródik. Ez a megoldás Kovács szerint utalhat arra, hogy kifelé nyíló kapuszárnyak zárták el a bejáratot, vagy esetleg egy felvonóhid meglétére. A négyszögletes tükröt félköríves záródású keret veszi körül, melynek zárókövén olvasható a H. Takács Mariannától vett idézetben az Agostino Serenára⁵⁴ vonatkozó szöveg (22. kép). Fölötte, a golyvázott párkányú frízben pedig a II. Rákóczi Györgyről szóló rész utal az építetőre. A keret párjáról hiányzik a mélyített tükör, mivel az udvari oldalon nem volt szükség ajtószárnyakra. Fölötte címeres kőlap található, a fejedelmi pár címerével. Valószínűleg mindkét kaput címeres, háromszögű oromzat koronázta⁵⁵ (23. kép).

A kastély kertjéről a II. Rákóczi György előtti időszakból nincs információ. A fejedelem 1656-ban hívott egy német kertészt a birtokra. A leírások alapján a kastély északnyugati oldalára egy lugaskert került. A hársfák alá filagóriákat helyeztek el. A későreneszánsz stílusú kert legdíszesebb része a nyugati bástya közelében kialakított 4 parterből álló geometrikus kertrész, melyet támaszos sövények, gazdasági épületek falai határoltak. Három kapun át lehetett a kertbe jutni, a legdíszesebb a Maros felőli oldalon nyílt. A négy egység találkozásánál díszes, fából épült nyári filagória állt⁵⁶.

A 18. században is folytak építkezések, ezek emlékét őrzi a kapuház, vagy ahogy a fejedelmi címer után nevezik: a Kígyós Ház (24. kép). Feltételezések szerint ebben az időszakban került a kapuzat udvari kerete az épület délnyugati oldalán nyitott bejáratra⁵⁷.

54, velencei származású építész Erdélyben 1648 és 1654 között

55, hasonlóan Báthory Zsófia szilágysomlyói szülőházának kapujához

56, forrás: Radnóti Kornis-Rákóczi kastély (mezoseg.eloerdely.ro)

57, Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben

21. kép: 19-20. századi folyosó

22. kép: A főbejárat kapukeretezése

23. kép: A keret kiemelt záróköve az Agostino Serenára utaló vésett

24. kép: A 18. században épült Kígyós Ház

Kovács egy másik cikkében⁵⁸ arról ír, hogyan éltek ezekben a várkastélyokban. A kastélyoknak a tulajdonos igényeinek megfelelő reprezentatív, kényelmes lakást, védelmet és a birtokközponti funkciók kielégítését kellett biztosítaniuk. A reneszánsz életforma elterjedésével, a kül- és belpolitikai helyzet viszonylagos rendeződésével a hangsúlyok eltolódtak. Egyre fontosabbá vált a kényelem, az elegancia, a tájjal való kapcsolat, így egyre jobban kinyíltak a védelmi igények miatt addig zárt épületek.

A sarokbástyák megjelenése térhasználat szempontjából azért volt rendkívül előnyös, mert így az egymenetes sorból kiszakadt egy-egy helyiség, ahol a tulajdonos család számára lakosztályt, a reprezentatív terekhez kapcsolódóan pedig egy intimebb teret tudtak létrehozni. Fenti példánkban ilyen a fejedelemasszony hálójára.

Általában az emeleten kaptak helyet a reprezentációt szolgáló helyiségek, mint ahogy azt Radnóton is látjuk. Ugyaninnen 1684-es leírásunk is van. Ekkor a fejedelmi pár, Apafi Mihály⁵⁹ és Bornemissza Anna⁶⁰, valamint Teleki Mihály⁶¹ lakott az emeleten, a földszinten pedig a fejedelem özvegy húga⁶², prefektusa⁶³, udvarmestere⁶⁴, valamint kíséretük kaptak helyet.

A kastélyok tulajdonosai és családtagjai naponta részt vettek misén vagy istentiszteleten. Ezt vagy a közelben levő templomban tették, vagy a kastély szerkezetébe épített magánkápolnában. Radnót esetében ilyen nem volt.

A földszintet és a pincét általában kiszolgáló helyiségek sora töltötte ki. Itt kaptak helyet a konyhák, a sütőház, tésztamíves ház, mosóház, élésház, és a különféle kamrák. A birtokhoz tartoztak még ólak, istállók, kovácsműhely. A vizesárkot tápláló folyóvíz, példánkban a Maros vize forgatta a malom kerekeit. A lakófunkcióhoz kötődtek az illemhelyek. Ezeknek általában a védőárok biztosította a lefolyását. Jellemzően sövényből font, tapasztott építményként jelentek meg a homlokzaton, és lehetőség szerint igyekeztek elválasztani a lakótértől. Radnóton az emeleti sarokbástyák éleibe faragott reneszánsz keretes fülkék vannak beépítve, ezeken kívül még egy ilyen helyiséget említ az 1684-es leírás⁶⁵.

Az épületbelsőket, főleg ha emelet is került rájuk, boltozattal fedték. Pédánkban a földszinten kétféle boltozat található. A Kendi-féle építkezéseken gótikus bordás boltozatokat utánzó megoldás készült, melyek virágrozettákkal díszített zárókövekben futottak össze; a Bethlen idejében épült szárnyakat fiókos dongaboltozat fedi. Az ekkor készülő boltozatok már inkább festett vagy stukkóból készült díszekkel érvényesülnek. A radnóti kastélyban a fejedelem hálóját és audienciás házát állatalakok festett képei díszítették, Bornemissza Anna fejedelemasszony toronybeli hálójának boltozatán pedig kék alapon arany csillagok ragyogtak.

58, Kovács András: Erdélyi reneszánsz kastélyok.

59, 1632-1690, Erdély fejedelme (1661-1690)

60, 1630k-1688

61, 1634-1690, erdélyi kancellár, Erdély főgenerálisa, Apafi Mihály fejedelem főtanácsosa

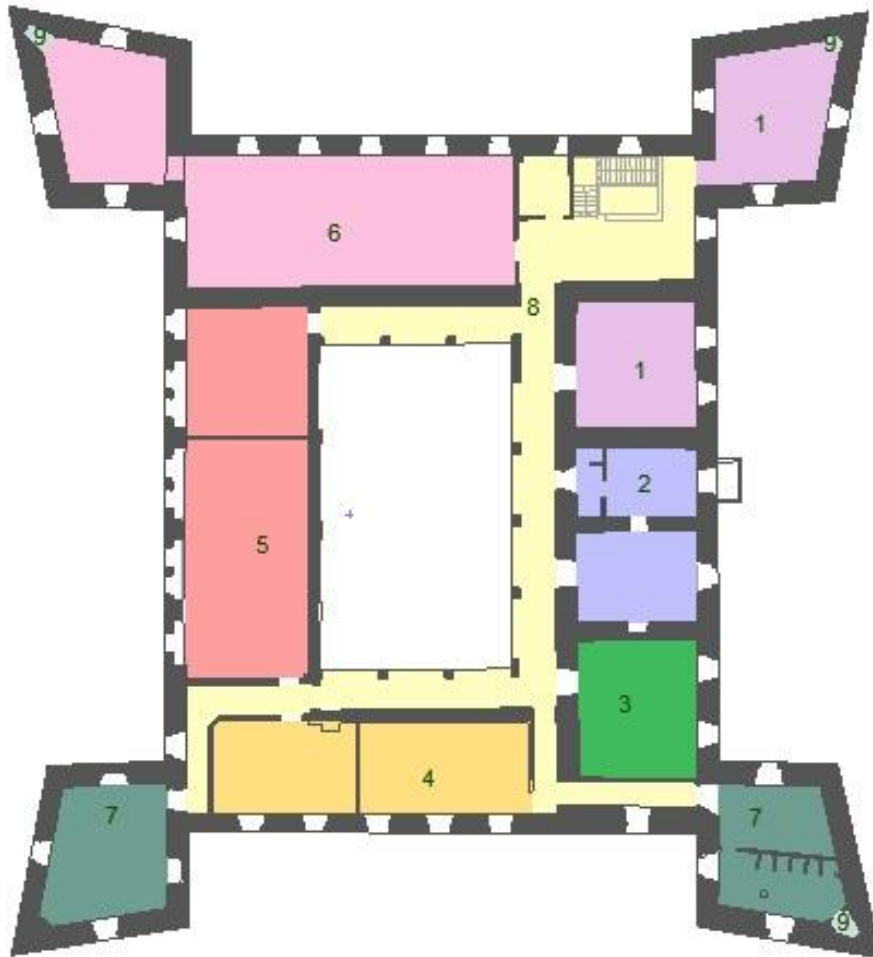
62, Gillányi Gergelyné

63, Alvinczi Péter

64, Nalácz István

65, Inventarium Radnothiense (1684. jan. 19-30.)

Az Inventarium Radnothiense (1684. jan. 19-30.) alapján egy hozzávetőleges helyiséglistát lehet összeállítani az Apafi-kori használatról. Az alábbiakban erre teszek kísérletet.

25. kép: Apafi kori helyiséglista az emeleten

- 1, a fejedelemasszony lakosztálya
- 2, a fejedelem lakosztálya
- 3, audienciás ház
- 4, kis- és nagyebédlő
- 5, loggia
- 6, a kíséret lakrésze
- 7, vendégszobák
- 8, közlekedő
- 9, illemhelyek

A kastély jelene

Mint az már ismeretes, a kastély az Erdélyi Római Katolikus Státus birtokába került. Gazdasági gyakorlóiskolát és mintagazdaságot hoztak benne létre. Az egyházi javak 1948-as államosítása után gyakorlóbirtok nélkül mezőgazdasági iskolaként folytatta működését az épület, egészen a visszaszolgáltatási eljárás megkezdéséig. Az épület lassan tíz éve üresen áll, azóta egyre romlik az állapota. A Státus őrizteti az épületet, annak ellenére, hogy az eljárás elakadt egy, a szocializmus idejében a birtokon épült épület miatt.

2012 tavaszán a tarlóégetés során leégett a keleti és a déli bástya és az ezekhez kapcsolódó épületrész tetőszerkezete. A legnagyobb sérülés a déli toronyban keletkezett. A helyiségek állagmegóvása érdekében még az év végén újrafedték a tetőt a sérült részeken⁶⁶.

A 18. század végi kapuépület sincs sokkal szerencsésebb helyzetben. Bár az 1960-as években restaurálták, emlékmúzeumot hoztak létre benne, mára ennek tetőszerkezetét is beomlás fenyegeti.

Kovács András szerint⁶⁷ rendkívül fontos lenne az épület kutatása, mivel a vele rokon kastélyok közül – Alvinc, Balázsfalva, Csíkszereda, Szárhegy, váradi fejedelmi palota – szinte ez az egyetlen, melyet nem égettek fel a török-tatár csapatok 1658-60-as átvonulásuk során. Így a kastély rengeteg kincset rejt a kolozsvári kőfaragók művein kívül – mind a beépített északnyugati loggia, mind a reprezentatív termek egykori falfestményei feltárássra várnak még.

26. kép: A déli torony tető nélkül

66, forrás: Teleki László Alapítvány honlapja

67, forrás: interjú Kovács Andrással a Szabadság Erdélyi Közéleti Napilap honlapján

27. kép: Leégett tetőszerkezet

28. kép: A kapuház beomlott tetővel

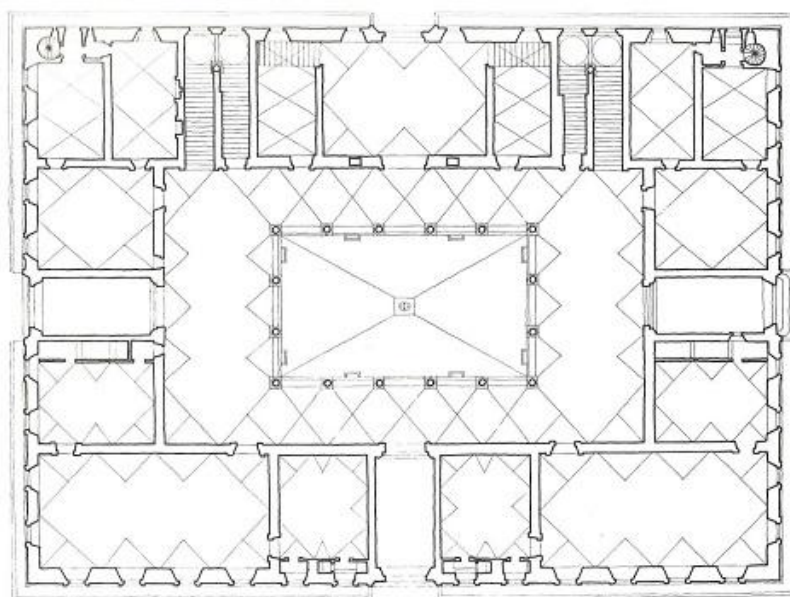
A kastély építészettörténeti jelentősége

A saroktornyos várkastélyok típusa Itáliából érkezett Erdélybe. Mondhatnánk, hogy „importált” épülettípus, hiszen az újjáépítéseket végző olasz hadmérnökök, illetve a fedelmek építészei vezették be a helyi építési gyakorlatba, ám ennél nagyobb a jelentősége ezeknek a kastélyoknak.

Ugyanis nem egy, a traktátusokban ábrázoltakat hűen másoló épületről van szó, hanem egy fejlődési folyamat egy mérföldkövéről.

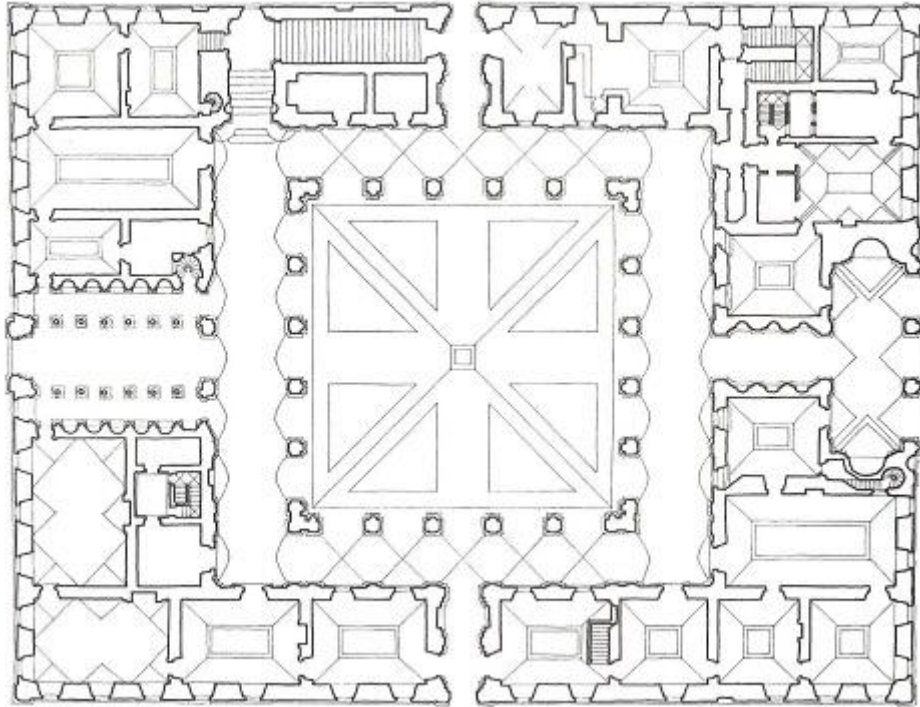
Ez a folyamat a szabályos alaprajzú, zárt, belsőudvaros palota kialakulásával kezdődik. Ennek típusalkotó példája a korai reneszánsz Palazzo Strozzi, Firenzében (29. kép). A Giuliano da Sangallo által tervezett városi palota tökéletesen szabályos alaprajzú, központja a téglalap alakú udvar. Az egytraktusos szárnyakhoz a földszinten oszlopos folyosó kapcsolódik, az emeletre egyenes karú lépcsők vezetnek.

Ennek a típusnak a továbbtökéletesített változata Rómában a Palazzo Farnese (30. kép). Az ifjabb Antonio da Sangallo által tervezett palota szintén egytraktusos szárnyakkal keretezi a szabályos négyszögű udvart. Ő valójában a vertikális kapcsolatokat fejleszti tovább. A baloldali szárny teljes szélességét kitöltő lépcső a Sala Grande előtt húzódó folyosóra vezet⁶⁸. A saroktornyos kastélyok felé vezető út következő állomása a caprarolai Palazzo Farnese (31. kép). Az építész Vignolának arra a szabályos ötszögű erődre kellett terveznie a hatalmi igényeket és villa-funkciókat kifejező-kielégítő palotát, melyet néhány évtizeddel korábban ifjabb Antonio da Sangallo és Peruzzi épített. Ám ebben az esetben még csak a földszintet fogják közre a sarokbástyák.

29. kép: Giuliano da Sangallo: Palazzo Strozzi, Firenze. 1489-1536

68, Bár közvetlen előzménynek nem tekinthető, de megjegyzendő, hogy Radnóton a Rákóczi-korabeli, már nem létező fölépcső az északnyugati loggiás díszterem előtti folyosóra vezetett.

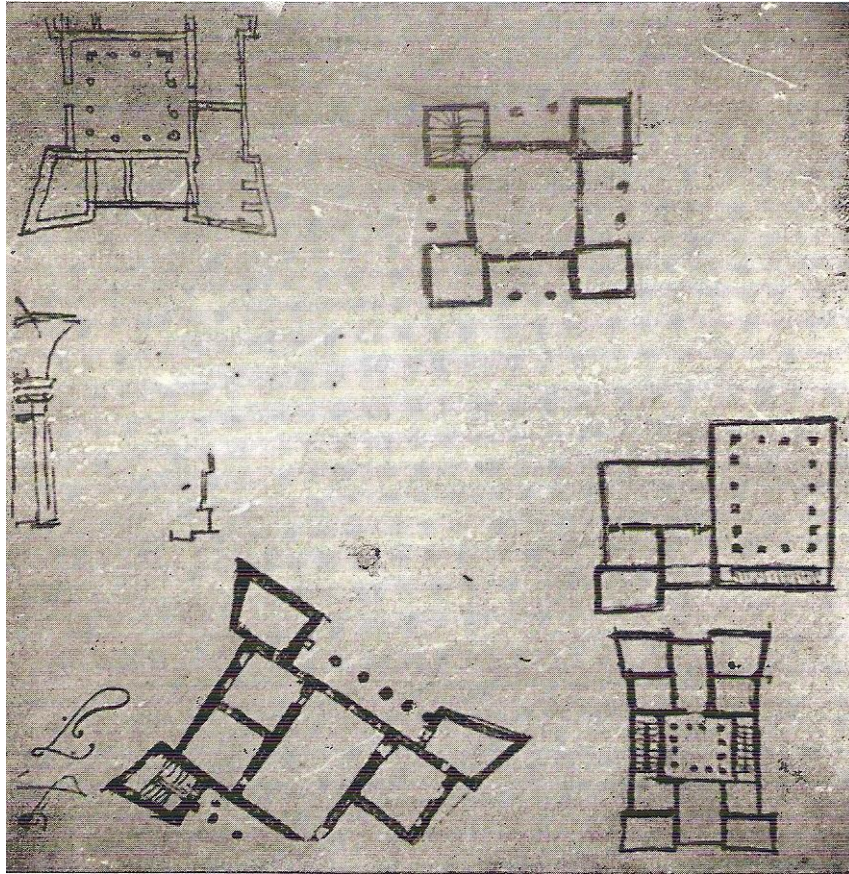

30. kép: Ifjabb Antonio da Sangallo: Palazzo Farnese, Róma. 1517-1546

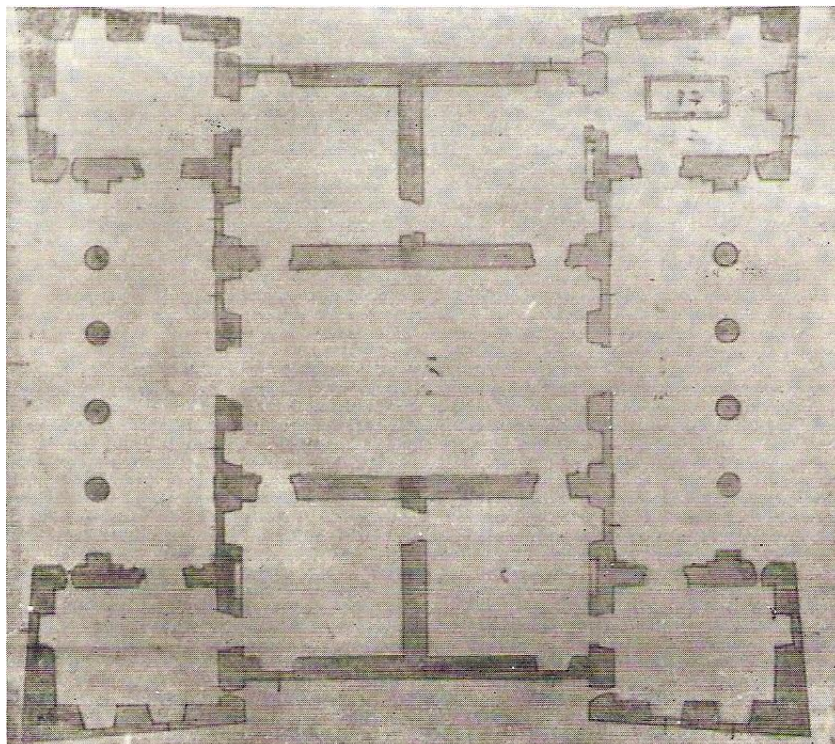

31. kép: Giacomo Barozzi da Vignola: Palazzo Farnese, Caprarola. 1559-1564

Az erdélyi reneszánsz saroktornyos várkastélyok - Radnót

Baldassare Peruzzi: Tervrajzok kastélyokhoz. 1530-1534 körül

Baldassare Peruzzi: Tervrajz kastélyhoz. 1527-1534

A következő állomás a hozzánk is traktátusokban elérkező négysaroktoronyos várkastély típusa. Radnót esete annyival különlegesebb, hogy bástyái nem egyszerűen hozzátapadnak a kastélyhoz, hanem egy-egy homlokzati fal meghosszabbításában épülnek. Ez a megoldás először Baldassare Peruzzi rajzain jelenik meg (32 – 33. kép). Ugyanezek a rajzok látjuk először a bástyák közé szorított, külső homlokzati loggiát is. Így valószínűleg nem csak Bethlen építész, Giacomo Resti ismerte ezeket a terveket, hanem Rákóczi építész, Agostino Serena is, akinek a ma már befalazott, ám egykor a fedelmi reprezentációt szolgáló loggiát tulajdonítjuk.

Ám Serena esetében bizonyára Peruzzi mellett a velencei tapasztalatok is közrejátszottak, mikor egy külső, nem védett homlokzatot ilyen módon megnyitott.

Az erdélyi saroktoronyos várkastélyok, bár olasz fejlődési folyamat eredményei, mégis a magyar reneszánsz leghitelesebb képviselői. Mert bár az alaprajz külföldről jött, a kész épület mind tömegében, mind részletformáiban, mind térszervezésében az erdélyi viszonyokat tükrözi.

Ahogy Kovács András írta⁶⁹: ezek az „épületegyüttesek védelmi, lakó és reprezentációs, illetve adminisztratív és gazdasági funkciók betöltésére is alkalmasak kellett hogy legyenek. Ezeknek az építészeti alkotásoknak a formáit és különösen további alakulását tulajdonképpen az említett szerepekkel való állandó megfeleltetés határozta meg.” S hogy miért kedvelték az erdélyi nemesek ezt a típust ennyire? A választ Balogh Jolán fogalmazza meg⁷⁰: „...az olasz eszmék hasonló magyar stílusfelfogással találkozhattak, és ebből új, most már helyi jellegű alkotások származhattak.”

69, Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben

70, Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink

Irodalomjegyzék

- Balogh Jolán:** A magyar renaissance építészet. É.M. Építőipari könyv- és lapkiadó, Budapest, 1953
- Balogh Jolán:** Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink. In: Magyarországi reneszánsz és barokk. Szerk. Galavics Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975
- B. Nagy Margit:** Reneszánsz és barokk Erdélyben – Művészettörténeti tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970
- B. Nagy Margit:** Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973
- B. Szűcs Margit:** Az építészet története – Újkor – Reneszánsz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003
- Hajnóczy Gábor:** Vitruvius öröksége – Tanulmányok a „De architectura” utóéletéről a XV. és XVI. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002
- H. Takács Marianna:** Magyarországi udvarházak és kastélyok – (XVI-XVII. század). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970
- Kiss Gábor:** Erdélyi várak, várkastélyok. Panoráma, Budapest, 1987
- Kovács András:** Késő reneszánsz építészet Erdélyben. Teleki László Alapítvány Polis Könyvkiadó, Budapest-Kolozsvár, 2003
- Kovács András:** A radnóti várkastély. In: Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. Dávid Gyula. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1994
- Szentkirályi Zoltán:** Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok - Elmélet és gyakorlat a 16. századi itáliai építészetben. Szerk. Maróty Katalin. Terc, Budapest, 2006
- Winkler Gusztáv:** Reneszánsz erőépítészet Magyarországon – Mérnöki szemmel. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004

Internetes források

- Kovács András:** Erdélyi reneszánsz kastélyok. Korunk, 2005
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=12&cikk=8040> (utolsó megtekintés: 2013. 10. 24.)
- Erdély története: http://hu.wikipedia.org/wiki/Erd%C3%A9ly_t%C3%B6rt%C3%A9nelme (utolsó megtekintés: 2013. 10. 24.)
- Radnóti Kornis-Rákóczi kastély:
<http://mezeoseg.eloerdely.ro/epitett-orokseg/kastely/radnoti-kornis-rakoczi-kastely> (utolsó megtekintés: 2013. 10. 24.)
- Teleki László Alapítvány honlapja:
<http://www.telekialapitvany.hu/joomla/index.php/hu/egyeb/130-a-tel-es-a-havazas-ellenere-folyik-a-munka-a-radnoti-kornis-rakoczi-bethlen-kastelyon> (utolsó megtekintés: 2013. 10. 24.)
- Interjú Kovács Andrással. Szabadság:
<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/71628> (utolsó megtekintés: 2013. 10. 24.)

Képek jegyzéke

1. kép: Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink
2. kép: B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben – Művészettörténeti tanulmányok
3. kép: 3. katonai felmérés 1869-1873
7. kép: Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben
- 8 - 11. kép: Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink
12. kép: Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben
15. kép: B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben – Művészettörténeti tanulmányok
- 16 - 20. kép: Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben
22. kép: Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben
26. kép: <http://tortenelemportal.hu/2012/03/radnot-halalra-itelt-kastely/>
- 29 - 30. kép: B. Szűcs Margit: Az építészet története – Újkor – Reneszánsz
- 32 - 33. kép: Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink

A 4, 5, 6, 21, 23, 24, 27, 28, 31-as számú képek az internetről származnak.

The evolution of the Transylvanian renaissance fortress-castles – the presentation of the castle of Radnót

Summary

In this study I examine the fortress-castles of the Transylvanian renaissance. To understand the evolution of this type, we ought to understand the society and the balance of power of the 16-18th century, the foreign examples and the theory. Then I present this knowledge on the example of the castle of Radnót.

Transylvania is significant in the regard of research on the history of architecture, since there are many untouched relics, which present the mind of the occupants, and the changes of the era. Two noted researchers of the period and the location are Jolán Balogh and András Kovács. In my study I lean on their results.

I examine the history of Transylvania from the foundation of the Transylvanian Principality until the failure of Rákóczi's war of independence, in consideration of the relation of the leaning classes and the Osman and Habsburg empire.

I also examine the Italian tracts on city and fortress architecture of the 15-16th century.

I present the evolution of the type, then the architectural periods, the occupants and the use of the castle of Radnót on the basis of existing descriptions and plans.

As a result of the research we get acquainted with the renaissance style of living of the relatively independent Transylvanian nobility.